

social structures, horizontal and vertical mobility in society, freedom of development interests and ideals.

Key words: values, stable and transition periods.

УДК 37.035

Безлюдний О.І.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ АМЕРИКАНСЬКОЇ СІМ'Ї

У статті розглянуто історію відносин між державою та інститутом сім'ї у змісті соціальної політики Сполучених Штатів Америки; визначено основні ознаки і тенденції їх розвитку від колоніального часу до сьогодення.

Ключові слова: держава, сім'я, конституція, соціальна політика, Сполучені Штати Америки.

Сполучені Штати Америки – країна, яка за своєю історією, особливостями становлення інституту сім'ї, розвитку його відносин з державою не має аналогів серед інших високорозвинених країн. Одна з таких особливостей полягає в тому, що у Федеральній Конституції США традиційно не надавалося ніякої уваги інститутам шлюбу і сім'ї, що, однак, не тільки не заважало, а й певною мірою сприяло їх розбудові та зміцненню. Підтвердження цієї думки знаходимо в працях Б.Бернарда, Г.Гампела, Дж.Гандерсона, С.Гранта, А.Карлсона, Д.Сміта, Дж.Хенретта та ін., які пояснювали відсутність безпосередніх згадок про сімейні проблеми у змісті Конституції їх релевантністю: цей документ історично становив угоду між 13-тю суверенними штатами щодо розв'язання гострих політичних питань, виключаючи сімейні. Адже, як відзначає А.Карлсон, сім'я і все, що з нею пов'язане, було глибоко вкорінене у соціальних поглядах засновників Конституції, що висувало її у центр неписаної Конституції нових Сполучених Штатів. Іншими словами, в роботі над текстом Конституції повною мірою враховувалися прийняті й усталені погляди на соціальний порядок, в основу якого покладался звичний стиль і спосіб життя громадян, насамперед сімейний [2: 58].

Для кращого розуміння цих поглядів доцільно звернутися до розгляду сутності означеного порядку або сімейної системи як реально існуючої основи життєдіяльності американського суспільства, проаналізувати процес історичних трансформацій сімейної економіки у контексті впливу на неї державної ідеології в ХІХ ст. та безпосереднього втручання уряду в ХХ ст.

Соціальна історія періоду ухвалення Конституції Сполучених Штатів Америки зазвичай інтерпретується в руслі ідей лібералізму, провідною рисою яких було акцентування на американській особливості, своєрідності і навіть виключності. Як стверджує Б.Бернард, саме середовище Нового Світу з його перспективами експансії і збагачення сприяло піднесенню американського індивідуалізму. Перші колонії європейців з традиційною структурою сімейного життя, міцною мережею родичівсько-громадських зв'язків зазнали в Америці поступового руйнування. Розширена сім'я звужувалася до подружнього ядра, чому великою мірою сприяла висока міграція, що мала місце через відсутність стабільних кордонів. Американець як соціальний тип, на переконання Б.Бернарда, формувався під впливом почуття роз'єднаності і підвищення індивідуальності, що перебували в жорсткому протистоянні з сімейно-родичевими орієнтаціями людей Старого Світу [4: 30 – 36].

Дещо іншої думки дотримується Ч.Грант. Досліджуючи колоністів Кенту (штат Коннектикут) та його околиць, він висунув тезу про наявність у них невисокого або недостатньо розвиненого почуття спільності і сімейної солідарності. Згідно з його висновками, – це було “населення, яке зросло на традиції земельних спекуляцій та

індивідуального ризику, відкидаючи жертви в ім'я будь-яких цілей, крім особистої вигоди” [10: 53 – 54].

З такою характеристикою населення Америки XVIII століття не погоджується А.Карлсон. На протипагу створеному Ч.Грантом портрету тогочасних американців, він відзначає, що це була “не нація бізнесменів і лихварів, а населення, стратифіковане за віковим статусом й авторитетом у патріархальній структурі, з міцними, розгалуженими зв'язками в етнічних і релігійних спільнотах, народ з розвинутою агрокультурою, заснованою на сімейно-домашньому способі виробництва”. Це, стверджує А.Карлсон, була Америка, тісно пов'язана із сімейною системою Європи, саме “лінеальна, а не індивідуальна сім'я створила центр американського соціального буття протягом XVIII століття” [2: 60].

Для з'ясування правомірності або помилковості наведених вище думок варто розглянути особливості становлення американського суспільства в історичній ретроспективі. Звернення до наукових джерел засвідчує, що соціальна система, яка діяла в останні роки XVIII ст. на теренах Америки, може бути схарактеризована за такими основними ознаками:

1. Домінування сімейної економіки.

За виключенням декількох компаній, що створювалися на позасімейних засадах, економічна життєдіяльність більшості американців у заявлений період розбудовувалася навколо сім'ї. Розподіл праці здійснювався виключно в межах сім'ї без залучення найманої робочої сили. Сімейна економіка складалася з низки прав-обов'язків: батьки повністю володіли власністю, а діти (відповідно до соціально-культурних норм та вікових стадій) поставали водночас робітниками і залежними від своїх батьків дітьми. В свою чергу батьки також залежали від дітей через необхідність одержання економічної підтримки в похилому віці, надаючи великої значущості “моменту і періоду передачі економічних ресурсів наступному поколінню” [12: 20 – 21].

У цій орієнтованій на сім'ю економіці чоловіки і жінки виконували різні, але взаємопов'язані й взаємодоповнюючі функції, спрямовані на забезпечення виживання сімейного союзу. Значною мірою такі багатофункціональні домогосподарства, які одержували додаткову для себе користь з обміну “в середині локальних мереж сусідства й родичівства”, залишалися центром життєдіяльності більшості американців і протягом XIX століття [8: 129].

2. Ставлення до землі як до пріоритетної цінності сімейного життя.

Покоління перших колоністів, які оселилися на Американському континенті, мало такі спільні інтереси, як земля та збереження сімейної землевласності у майбутньому. При цьому земля розглядалася не як предмет спекуляцій, а як незамінна опора добропорядної сім'ї. Орієнтація на землю перетворювала розширену сім'ю на своєрідний фонд земельних ресурсів, які “протягом життєвого циклу зазнавали перерозподілу між сімейними поколіннями, що змінювали одне одного” [13: 129].

У північних і центральних поселеннях наймана праця на фермах була рідкістю. Через відсутність ринкових і транспортних мереж, піднесення володіння землею на найвищий рівень ціннісно-культурних пріоритетів, переважна більшість ферм виробляла рівно стільки продукції, скільки треба було для забезпечення харчування сімей і бартерного обміну з родичами та сусідськими сім'ями в рамках безгрошової системи локального обміну, заснованої на теорії “справедливої ціни”. За словами А.Карлсона, розрахункові ділові книги цих домогосподарств свідчать про “незмінну практику розширення багатоманітності продуктів сімейного виробництва і про відмову від ризику використання найманих працівників з метою вироблення товарів для продажу” [2: 62]. Економічний прибуток, хоча й мав для колоністів велику значущість, не становив всеохоплюючого інтересу. Він підпорядковувався цінності продовження існування сімейного союзу і сімейного землеволодіння. Батьки намагалися створити такі ферми для своїх дітей, які були б життєздатними економічними господарствами. Отже, власність була фактично “громадською” всередині самої сім'ї, а основна мета її життєдіяльності полягала у збереженні землі для нащадків [12: 28 – 29].

3. Багатодітність сім'ї.

Звернення до літературних джерел засвідчує, що у XVIII ст. американська сім'я була багатодітною: половину всього населення склали діти у віці 15 років і менше [16: 180]. Така налаштованість на дітонародження передбачала економічні вигоди для батьків і розширених сімей, адже діти слугували поповненням сімейного виробництва і джерелом турботи і підтримки старшого покоління в похилому віці. За словами А.Сміта, праця в домогосподарствах Північної Америки “настільки добре винагороджувалася, що збільшення кількості дітей у сім'ї, замість того, щоб бути тягарем, виявилось для батьків джерелом благополуччя і багатства. Цінність дітей була найпотужнішою спонукою до шлюбу. Тому молоді люди в Північній Америці прагнули взяти шлюб якомога раніше” [14: 74 – 75].

4. Зв'язки між сімейними поколіннями.

Наприкінці XVIII ст. американське суспільство відзначалося чіткою стратифікацією за віковими ознаками, характерною його рисою поставав соціальний контроль старших поколінь над фінансовими ресурсами, насамперед, землею. Саме вік, а не класова належність були основою соціального контролю. Батьки виховували дітей не просто собі на заміну, а як нащадків своєї справи, власності. Завдяки цьому землеробська сім'я залишалася лінеальною, такою, що підтримувала сімейну лінію, наступність поколінь. І хоча життєдіяльність кожного сімейного покоління відбувалася в окремих домогосподарствах, “сама природа сімейного виробництва і способи наслідування пов'язували ці нуклеарні сім'ї численними й різноманітними зв'язками в розширену багатопоколінну сім'ю”. Права та обов'язки старших і молодших поколінь тісно перехрещувалися: родовід поціновувався вище за індивідуальну самостійність. Тому сімейні володіння зберігалися через наслідування з лінеальних причин [12: 26].

Таким чином, визначальними ознаками соціального порядку Америки в період розробки Конституції були: домінування сімейної економіки, ставлення до землі як до пріоритетної цінності сімейного життя, багатодітність сім'ї, чітко регламентовані зв'язки між сімейними поколіннями. Розширена сім'я найактивніше заявляла про себе в аграрних спільнотах Півночі та гірського Півдня, залишаючись центром американської економічної і соціальної життєдіяльності. Тому цілком слушною є думка А.Карлсона про те, що “зацикленість усього ладу на інтересах сім'ї пронизувала мислення й авторів Конституції під час роботи над її текстом”. Вони не могли не розглядати сімейне об'єднання як таке, що накладає певні обмеження на сваволлю індивідів, як силу, що підтримує баланс між індивідуальними претензіями на владу і потребами всієї сімейної спільноти, включаючи й майбутнє благо нащадків. “Сімейно центристський світ встановлював межі дії особистих амбіцій, духу підприємництва і навіть релігійної належності” [2: 64]. Засновники Конституції не сумнівалися в тому, що погляди американців звернені до домівки – організуючого базису соціального порядку. Вони розуміли, що домогосподарство для цього має володіти економічним фундаментом і що сім'я “не може залишитися центром морального впливу, якщо буде “підірвана” її економічна значущість” [6: 576 – 577].

Захист такого соціального порядку покладався на штати і самих людей, хоча Федеральна Конституція виходила не з абстрактної нації, а з “нації сімейств”. Спираючись лише на Білль про Права, вона закріплювала права людей і владу штатів як первинний бастион проти будь-яких експериментувань. Однак, як засвідчує подальша історія, цього виявилось недостатньо.

На початку XIX ст. американська система зіштовхнулася з новими реаліями, зовсім не схожими на ті, що існували до того часу. Започаткування активної експансії ринків, прискорення темпів індустріалізації зумовило необхідність запровадження найманої праці, загальної заробітної плати. Як наслідок, знижується залежність синів від батьків, батьків від синів і самої сім'ї від сімейного виробництва. Посилення впливу земельних спекуляцій, розбудова мережі банків розхитали звичну віру в те, що взаємозв'язок землі та сім'ї зміцнює соціальний порядок [7: 204 – 205]. Сімейна фабрика, хоча й продовжувала утримувати

індустрію в межах домогосподарства, все більше залучалася у виробництво, пов'язане з продажем на ринку, у процеси розподілу праці.

На Півдні Сполучених Штатів сімейна система залишалася міцною і незмінною до періоду Громадянської війни. У цьому регіоні сім'я продовжувала виступати основним джерелом особистої безпеки, успіху і взаємодопомоги. Самооцінки і самовизначення індивідуальності детермінувалися своєрідністю сімейних зв'язків, домагання і престиж особистості співвідносилися з генеалогією, значущістю родоvodu і збереженням сімейно-родових володінь, які складали спадок тих, хто ще не народився.

Розширена сім'я на чолі з батьком і чоловіком визначала діапазон соціально узгоджених дій і відхилень від них, ухвалювала спосіб життя, моделі соціальної поведінки. Сповідуючи переконаність у тому, що влада і сила належать сімейному домогосподарству, мешканці Півдня поставали проти закидів на сімейні засади соціального порядку з боку інших соціальних інститутів – уряду, громадських шкіл, національно орієнтованих церков. Навіть специфічний південний звичай укладання шлюбів між двоюрідними братами і сестрами ґрунтувався на мотивах збереження і, по можливості, розширення спадку, що наслідувався в межах сім'ї. Мешканці Півдня – були людьми, які “повністю присвятили себе створенню сімей, часом досягаючи чудових результатів у створенні ліній наступності за ознаками родової крові” [16].

Перша загроза сімейній автономії виникла у зв'язку з реформою шкільного руху і дитячих закладів, яка запроваджувалася протягом 1830-х рр. Виникнувши в Нью-Йорку та Пенсільванії, ці інституції приймали відторгнутих батьками або делінквентних дітей з метою забезпечення залучення їх до кримінального життя. У 1839 р. Верховний Суд Пенсільванії визнав такі дії не тільки правомірними, а й конституційними.

У 1882 р. Верховний Суд Іллінойсу затвердив постанову, в якій відзначалося: “Безумовним правом і настійним обов'язком кожного освіченого уряду відповідно до його характеру батьківської держави *parens patriae* є захист і забезпечення благополуччя тих громадян, які в силу неповноліття, мінливості долі, неосудності або хвороби не здатні піклуватися про себе. Виконання цього обов'язку має розглядатися як одна з найбільш важливих урядових функцій; усі конституційні обмеження повинні тлумачитися і застосовуватися таким чином, щоб не заважати належному і легітимному її здійсненню” [1: 67].

Це положення не тільки лишало сім'ю елементарного юридичного захисту, а й сприяло активізації діяльності прихильників громадських шкіл і законів про обов'язкову освіту. Шкільні реформи на більш глибокому рівні розхитували систему сімейної економіки, позбавляючи дітей економічної цінності й відсторонюючи батьків від контролю за їх вихованням [7: 213].

Запровадження обов'язкової освіти поставало негативним явищем не саме по собі; цей негативізм зумовлювався мотивами, якими керувалися прихильники цього нововведення. Вони відстоювали ідею, згідно з якою школи створювалися для блага держави, а не для блага індивіда. Держава прагне зробити кожного громадянина інтелектуальним і корисним для суспільства. Оскільки “держава має право помістити дитину, яка порушує закони, у виправний заклад або в'язницю з метою захисту суспільства, хіба вона ще з більшим правом не може направити дитину в школу ... щоб навчити її приносити користь суспільству? Хто заперечує право держави змушувати батьків відсилати дітей до школи, той сам найчастіше схильний до правопорушень або до сентиментального теоретизування, або до політиканства” [11: 79].

Судові рішення щодо конституційності закону про обов'язкове відвідування дітьми шкіл відносили права батьків до вторинних, до “прав меншості”, на яку покладалася обов'язок підпорядковуватися інтересам держави. Відповідно до рішення, ухваленого в 1901 р. Верховним Судом Індіани, природні права батьків на опіку і контроль над малолітніми дітьми також були підпорядковані державній владі. Аналогічне рішення в Пенсільванії конституційувало першість інтересів громадськості порівняно з інтересами її окремих

представників і затвердило безумовне право держави на освітній бізнес. Як наслідок, освітня функція сім'ї була заборонена.

На початку ХХ ст. спостерігається подальше посилення ролі держави у вихованні молодого покоління. Контроль за підготовкою дітей до майбутнього самостійного життя повністю переходить до юрисдикції держави, співвідноситься з її вищими інтересами. Південні штати, які до цього часу надавали певні поступки батькам, навіть у випадках дитячих правопорушень, “хотіли вони того чи ні, мали вишикуватися в один ряд з іншими штатами” [5: 236 – 237].

Економічну цілісність сім'ї підривали й федеральні закони щодо сімейного благополуччя. Ідея антисімейності зміцнювалася протягом наступних десятиліть, що дало змогу Гуверівській конференції зі здоров'я та захисту дитини у 1930 р. проголосити тріумф нової концепції державної дитини. Якщо Конференція Білого дому в 1909 р. переслідувала мету позасімейної інституціоналізації сиріт і делінквентних дітей, а конференція 1919 р. зосереджувала основну увагу на проблемах дитячої праці, то Асамблея 1930 р. вітала тезу про “зміщення інтересів держави з дітей, які перебувають в особливих умовах, ... на всіх дітей в усіх без виключення сім'ях країни, де б вони не жили і в якій би ситуації не перебували” [2: 69]. На цій же конференції жорсткої критики зазнала сільська сім'я і сільське домогосподарство, які розглядалися як осередки скупчення застарілих, психологічно неадекватних поглядів. Водночас значне схвалення одержали громадські школи, які підносилися на рівень об'єднуючої сили з “вагомими потенційними можливостями щодо орієнтації дитини в навколишньому середовищі” [9: 200].

У наступні роки відбувається подальше знищення економічного підґрунтя сімейного життя. Приймається Програма допомоги залежним дітям з метою зміцнення материнства. Однак у дійсності запроваджені заходи були ще одним кроком у напрямі руйнування сімейної економіки, відокремлення жінки від потреби в шлюбі заради виховання дітей.

Усе це стало передумовою того, що в 70-ті р. ХХ ст. соціальна система повністю була зорієнтована на підтримку сім'ї, яка мала базуватися на взаємозв'язку “мати – держава – дитина”, виключаючи потребу в батькові. Головним годувальником проголошується держава.

Отже, якщо в 1888 р. Верховний Суд визначив шлюб як “щось більше, ніж звичайний контракт”, як інститут, сутність якого “є глибоко соціальною, адже шлюб є основою і сім'ї, і суспільства”, у 1965 р. Верховний Суд визнавав, що “шлюб є взаємним поєднанням у горі й радості, яке дає надію і володіє священною інтимністю”, то вже в 1972 р. Верховний Суд заперечив будь-який сенс шлюбу, стверджуючи, що “шлюбна пара не становить автономної цілісності зі своїм власним серцем і розумом, а є лише об'єднанням двох індивідів, кожний з яких повністю самостійний, інтелектуально й емоційно”. Визнання набуває теза про недоречність надання шлюбу привілейованого статусу [3: 5].

Сьогодні в американському суспільстві спостерігається поступовий відхід від таких ідей, здійснюються спроби відродження домогосподарської економіки. Підтвердженням цього може бути ухвалення Програми заходів, яка включає:

1. Податкову реформу, яка підвищує цінність сім'ї і дітей через відмову від оподаткування домосімейної економіки.

2. Житлову політику, яка реставрує зв'язок сім'ї із землею і передбачає забезпечення молодого подружжя реальними можливостями щодо придбання у власність будинків за пільговими кредитами і податковими ставками.

3. Заходи з повернення економічної діяльності в сім'ю. Серед найбільш значущих слід назвати ухвалення шкільних законів, які підтримують тих, хто відкриває надомні школи. Навчання дітей вдома власними батьками відроджує первинні елементи сімейної економіки.

Проведений огляд особливостей становлення американської сім'ї в контексті конституційних перетворень засвідчує, що зміст і спрямованість цього процесу не були однозначними на різних етапах історичного розвитку.

Започаткований у колоніальні часи, коли сім'я проголошувалася найвищою цінністю, в життєдіяльність якої держава не мала права втручатися, він поступово перетворився на головний регулятор сімейного життя, відчужуючи дитину від батьків, жінку від чоловіка. Сьогодні спостерігається повернення до історичних коренів соціального поцінування сім'ї, що набуває втілення через запровадження низки нововведень у соціальне законодавство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворянсков И.В., Сергеева В.В., Баталии Д.Е. Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование). – М.: ООО “Центр содействия реформе уголовного правосудия”, 2004. – 90 с.
2. Карлсон А. Общество – семья – личность: Американский социальный кризис. – М., 2003. – 284 с.
3. Anderson C. The Supreme Court and the Economics of the Family // The Family in America. – Vol.1. – Jan. 1987. – 1 – 8.
4. Bernard B. Education in the Forming of American Society: Needs and Opportunities for Study. – Chapel Hill, 1960. – P.15 – 36.
5. Child Workers in America. – N.Y., 1937. – P.231 – 242.
6. Crowley J.E. The Importance of Kinship: Testamentary Evidence from South Carolina // Journal of Interdisciplinary History. – Vol. 16. – Spring 1986. – P.576-579.
7. Forbre N.R. The Wealth of Patriarchs: Deerfield, Massachusetts, 1760 – 1840 // Journal of Interdisciplinary History. – Vol.16. – Autumn 1985. – P.204 – 205.
8. Ganderson J.R., Gampel G.V. Married Women's Legal Status in Eighteenth-Century New York and Virginia // William and Mary Quarterly. – Vol.39. – Jan. 1982. – P. 127- 129.
9. Glover K., Dewey E. Children of the New Day. – N.Y., 1934. – P. 200 – 215.
10. Grand C.S. Democracy in the Connecticut Frontier Town of Kent. – N.Y., 1961. – P. 50–62.
11. Hand W.H. Need for Compulsory Education in the South // The Child Labor Bulletin. – Vol.1. – June 1912. – P.63 – 79.
12. Henretta J.A. Families and Farms: Mentality in Pre-Industrial America // William and Mary Quarterly. – Vol.35. – Jan. 1978. – P.15 – 25.
13. Levy B. “Tender Plants”: Quaker Farmers and Children in the Delaware Valley, 1681 – 1735 // Journal of Family History. – Vol.3. – Summer 1978. – P.116 – 129.
14. Smith D.B. An inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation / Ed. by C.J.Bullock. – N.Y., 1903. – P.74 – 75.
15. The Demographic History of Colonial New England // The journal of Economic History. – Vol.32. – Mar. 1972. – P. 179 – 182.
16. Wyatt-Brown B. The Ideal Typology and Antebellum W. Mt Kihwn Southern History. A Testing of a New Approach // Societies. Winter 1975. –Vol.29.

Безлюдный А.И.

КОНСТИТУЦИОННЫЙ КОНТЕКСТ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АМЕРИКАНСКОЙ СЕМЬИ

В статье рассмотрена история отношений между государством и институтом семьи в содержании социальной политики Соединенных Штатов Америки; определены основные признаки и тенденции их развития от колониального времени до сегодня.

Ключевые слова: государство, семья, конституция, социальная политика, Соединенные Штаты Америки.

Bezludnyj O.I.

THE CONSTITUTIONAL CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE AMERICAN FAMILY

In the article the history of relations between the state and institute of family in maintenance of social policy of United States of America is considered; certainly basic signs and their progress trends from colonial time to our days are lighted out.

Key words: state, family, constitution, social policy, the United States of America.